

# Andrzej Litwornia

---

Ryszard Kazimierz Lewański (24  
listopada 1918 - 30 maja 1996)

---

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce  
literatury polskiej 88/4, 229-234

---

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach  
dozwolonego użytku.

IV. K R O N I K A  
Z M A R L I

Pamiętnik Literacki LXXXVIII, 1997, z. 4  
PL ISSN 0031-0514

RYSZARD KAZIMIERZ LEWAŃSKI

(24 listopada 1918 – 30 maja 1996)

30 maja 1996 zmarł w Bolonii Ryszard Kazimierz Lewański, emerytowany profesor nadzwyczajny (*associato*) języka i literatury polskiej Uniwersytetu w Udine, swego czasu twórca pizańskiej polonistyki. Odszedł od nas człowiek czynny do ostatnich godzin pracowitego życia – zostawił na biurku przygotowany maszynopis bibliografii włoskich drukowanych poloników w. XVI, tom, który w najbliższym czasie ukaże się staraniem rzymskiej Biblioteki i Stacji Naukowej PAN. Głównym polem jego zainteresowań naukowych była bowiem dokumentacja bibliograficzna oraz polsko-włoskie związki kulturalne i literackie – one też zapewniły mu miejsce w naszej humanistyce.

Urodził się w Warszawie w rodzinie inżyniera Rudolfa Lewańskiego i pianistki Marceli z domu Schoenwald. Matka osierociła go bardzo wcześnie, stąd też wychowaniem chłopca zajęła się rodzina wuja, Kazimierza Błęszyńskiego, filozofa i tłumacza, znanego w pisarskim środowisku stolicy. Wzrastał młody Ryszard Kazimierz w domu mieszczańskiej inteligencji stołecznej wyznania ewangelicko-reformowanego o nader silnych tradycjach patriotycznych.

Pierwsze nauki pobierał na lekcjach prywatnych, po czym wstąpił do Gimnazjum i Liceum im. Mikołaja Reja, gdzie w r. 1936 uzyskał świadectwo dojrzałości. Studia wyższe o kierunku historycznym podjął na wydziale humanistycznym Uniwersytetu Warszawskiego, dlatego to w 1939 r. w ramach wakacyjnej praktyki studenckiej znalazł się w Muzeum Archeologicznym w Sofii. Nie mogąc po powrocie do Polski połączyć się z rodziną pozostającą w oblężonej Warszawie, postanowił przez Węgry udać się do Francji. Został jednak zatrzymany przez sowiecką straż graniczną i odtransportowany do więzienia śledczego – najpierw w Odessie, a później w Charkowie. Skazany na przymusowe roboty, od zimy 1940 do jesieni 1941 przebywał w Karelii pracując jako drwal w łagrze kargopolskim. W listopadzie 1941 został zwolniony i wstąpił w Tatiszczewie koło Saratowa do formującej się tam Piątej Kresowej Dywizji Piechoty. Przydzielony do Ośrodka Zapasowego z funkcją redaktora dywizyjnego biuletynu informacyjnego, wiosną 1942, kiedy oddziały polskie przetransportowane zostały do Dżałal Abadu w Kirgizji, trafił do Wydziału Oświaty i Kultury Piątej Dywizji. W sierpniu tegoż roku przez Persję doszedł do Iraku, gdzie promowany na oficera oświatowego z zadaniem redagowania powielanej gazetki „W marszu”, po przeszkoleniu w brytyjskich ośrodkach wojskowych (na terenie Iraku, Palestyny, Libanu i Egiptu) w styczniu 1943 wraz z Dywizją wylądował w Tarencie we włoskiej Apulii.

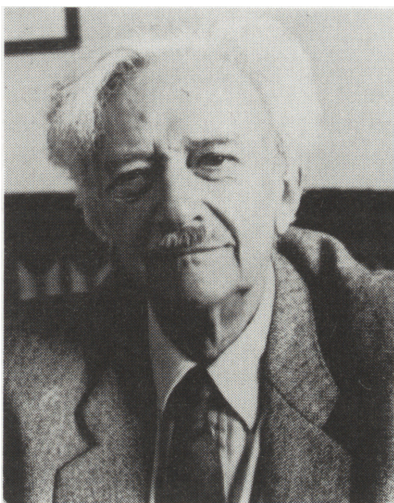
Uczestniczył w całym szlaku bojowym Kresowej od walk pod Monte Santa

Croce i Monte Cassino po wyzwolenie Bolonii, mimo że w trakcie działań wojennych przeniesiony został do „Dziennika Żołnierza Armii Polskiej na Wschodzie” jako *Public Relations Officer* na stanowisku redaktora działu informacji ze świata. Redakcja ta znajdowała się najpierw w Fermo, później we Florencji, a na koniec przeniosła się do Bolonii. Z czasem skupiła się wokół niej grupa polskich i włoskich literatów i dziennikarzy, wśród nich Egisto de Andreis, Ferdynand Goetel, Józef Mackiewicz, Gustaw Morcinek, Carlo Verdiani, Waław Zagórski. Przebywając od maja 1945 do października 1946 w mieście będącym siedzibą najstarszego z europejskich uniwersytetów, postanowił jak wielu innych współtowarzyszy broni skorzystać z okazji i skończyć przerwane przez wojnę studia. Demobilizacja II Korpusu rzuciła go na rok do Londynu, gdzie nadal pracował jako dziennikarz, tym razem w „Słowie Polskim”, ale jesienią 1947 powrócił do Bolonii, by kontynuować naukę. Ukończył uniwersytet boloński w 1949 r. uzyskując stopień „*dottore in lettere*” na podstawie rozprawy dotyczącej pobytu w Polsce msgr. Angela Ranucciego, nuncjusza papieskiego w latach 1671–1673. Obraz panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego, oglądany oczyma późniejszego bolońskiego kardynała, rekonstruował pod naukowym kierownictwem Eugenia Dupré i Angela Marii Ripellina. Stosunkom Rzeczypospolitej z Bolonią poświęcona była również pierwsza książka Lewańskiego, *Storia delle relazioni fra Bologna e la Polonia* (Bologna 1951). W roku 1950/51 młody doktor objął lektorat języka polskiego na uniwersytecie bolońskim, mogącym poszczycić się najstarszą we Włoszech tradycją polonistyczną. Tu bowiem w r. 1879 powstała Accademia Adamo Mickiewicz di Storia e Letteratura Polacca. Wydany w 1951 r. tom otwiera długą listę prac Lewańskiego dotyczących wielowiekowej obecności Polaków we Włoszech, częstszych przede wszystkim po roku 1981, a poświęconych związkom Rzeczypospolitej z kulturą nie tylko Bolonii, ale również Brescii, Rimini, Faenzy, Werony, Vicenzy, Pizy, Lukki, Parmy, Piacenzy, Ferrary, Modeny, Reggio nell' Emilia, Padwy, napoleońskiej Elby i podalpejskiego regionu Friuli.

U progu lat pięćdziesiątych Lewański zawarł związek małżeński z córką bolońskiego drukarza, Lucią Panzavolta, i z tej racji postanowił poszukać pełnej ekonomicznej niezależności poza oceanem. Od marca 1951 do lipca 1957 był wykładowcą języka polskiego w U.S. Army Language School w Monterey w Kalifornii, po czym przeniósł się na kolejny rok na stanowisko uniwersytet w Berkeley, tym razem jako lektor języka włoskiego. Tu jednocześnie mógł ukończyć podyplomowy kurs bibliotekoznawstwa i uzyskać stopień „*master of arts in library science*”. W latach 1958–1960 trafił na wschodnie wybrzeże USA i objął kierownictwo Slavonic Division w New York Public Library. W tych też latach powstały drobne prace związane w większości z tematyką polsko-amerykańską: o impresjach Sienkiewicza z parku Yosemite, o genezie *Pulaski Day*, o Allenie Griffinie, kalifornijskim przyjacielu Polski, jak też i artykuł o pobycie Mickiewicza w Bolonii (dwa ostatnie teksty ogłoszone w londyńskich „Wiadomościach”). Z doświadczeń dydaktycznych wyrosły uniwersyteckie skrypty: *Polish fonetics* (napisany wspólnie z M. Radziwiłłem i T. Haską) oraz *Polish nine month course* (wspólnie z M. Radziwiłłem).

W roku 1960 wrócił z żoną i synem Rudolfem do Bolonii na stanowisko organizatora, a później i dyrektora biblioteki siedziby europejskiej John Hopkins University. Z uczelnią tą związany był do połowy lat siedemdziesiątych, pełniąc jednocześnie w latach 1964–1969 funkcję wykładowcy języków

na tymże uniwersytecie. W roku akademickim 1970/71, urlopowany z Bolonii, został kuratorem zbiorów słowiańskich i wschodnioeuropejskich na kalifornijskim uniwersytecie Stanforda. Zdobył sobie w tym okresie w świecie anglosaskim solidną pozycję jako bibliograf-dokumentalista, a to dzięki opublikowaniu wielotomowych kompendiów, spośród których najważniejsze jest *A Bibliography of Slavic Dictionaries*<sup>1</sup>. Na półkach bibliotecznych najczęściej stoją obok siebie: *Guide to Polish libraries and archives* (dzieło najpełniejsze, przynajmniej na rynku amerykańskim)<sup>2</sup>, informator *Slavic literatures in English translations (till 1960)*. *A bibliography*<sup>3</sup>, krótki przewodnik po wschodnioeuropejskich



Ryszard Kazimierz Lewański

zbiorach w Europie Zachodniej<sup>4</sup>, dalej poświęcony Polsce tom w „World Bibliographical Series”<sup>5</sup> czy wreszcie niezwykle użyteczny (choć z oczywistych względów niekompletny) inwentarz *Polonica rękopiśmienne w archiwach i bibliotekach włoskich* (Warszawa 1978).

Od roku 1973 prowadził zlecone zajęcia polonistyczne na uniwersytecie w Pizie i tam w 1979 r. mianowany został *professore incaricato stabilizzato*. W tym samym roku przeniósł się na uniwersytet w Udine, gdzie w r. 1982 został *professore associato* i gdzie pracował do emerytury, na którą odszedł w 1989 roku. Tamtejsze centrum sławistyczne zostało z jego inicjatywy nazwane Instytutem Języków i Literatur Europy Wschodniej im. Jana Baudouina de Courtenay.

Lewański był przede wszystkim niestrudżonym badaczem śladów polskich na terenie Italii, z tej też racji włoskie ministerstwo oświaty dwukrotnie

<sup>1</sup> T. 1: *Polish with Lusatian, Polabian*. T. 2: *Bulgarian, Czech, Kashubian, Old Church Slavonic, Macedonian, Serbocroatian, Slovak, Slovenian, Ukrainian*. T. 3: *Russian*. New York 1959–1963. Wyd. 2: t. 1–4. Bologna 1973.

<sup>2</sup> „East European Quartely”. New York and London 1974.

<sup>3</sup> Wyd. 1: New York 1967; wyd. 2: 1971.

<sup>4</sup> R. C. Lewański, *Eastern Europe and Russia / Soviet Union. A handbook of West European Archival and Library Resources*. New York – München – London – Paris 1980.

<sup>5</sup> R. C. Lewański, *Poland*. Oxford, England – Santa Barbara, California, 1984.

udzieliło mu stypendiów naukowych na prace poświęcone tak korpusowi polskich inskrypcji, jak i powstałych na terenie Półwyspu Apenińskiego starodruków dotyczących Polski. W roku 1984 objął redakcję wydawanego przez uczelnię w Udine rocznika „EstEuropa”, którego ukazało się pod jego kierownictwem pięć numerów. Dwa lata wcześniej był jednym z założycieli krakowskiego periodyku „Studia Italo-Polonica”. Współpracował ściśle z londyńskim „Pamiętnikiem Literackim” (organem Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie), w którym przed paru laty wraz ze współpracownikami i kolegami przedstawił obszerną panoramę dorobku włoskiej polonistyki.

W roku 1973 doprowadził Lewański do restytuowania bolońskiej Akademii im. Mickiewicza (działalność jej została przerwana w r. 1926). Objął prezesurę i kierownictwo prac mających na celu uporządkowanie archiwum i rekonstrukcję biblioteki. To tutaj w 1977 r. wrocławska stypendystka odnalazła zagubiony od stulecia autograf *Pierwszych wieków historii polskiej* Adama Mickiewicza, zdeponowany wraz z korespondencją Akademii w bolońskiej Biblioteca Comunale<sup>6</sup>.

Znakomity organizator sesji naukowych i nieustrudzony redaktor tomów prac stanowiących ich plon, aktywny był przy wszystkich dotyczących Polski okazjach rocznicowych na terenie północnych Włoch. W roku 1983 zorganizował na uniwersytecie w Udine zjazd poświęcony Janowi Sobieskiemu i 300-leciu odsieczy wiedeńskiej (17–18 września), na który zjechali nie tylko historycy z wielu polskich i włoskich uczelni<sup>7</sup>, a w r. 1986 (7–10 czerwca) – międzynarodowy kongres poświęcony polskim podróżnikom we Włoszech, wędrujący, zgodnie z tematem, co dnia do innego z miast dawnej Republiki Wenecji. Także i tym razem była to znakomita okazja do spotkania uczonych obu narodów<sup>8</sup>.

Dziewięćsetna rocznica założenia uniwersytetu bolońskiego, rzeczywistej matki uczelni krakowskiej, stała się kolejną okazją do zwołania w końcu maja 1988 kongresu, w trakcie którego Andrzej Wajda, jako przedstawiciel Polski, otrzymał – z inicjatywy Lewańskiego – doktorat *honoris causa* tego najstarszego ateneum w Europie. Sprowadził wówczas Lewański do miasta, które stało mu się prawdziwie rodzinnym, dużą grupę uczonych z Polski, nie mówiąc o uczestnikach włoskich<sup>9</sup>. W drugiej połowie września 1991 zorganizował kolejny kongres, tym razem poświęcony związkowi Bolonii z nadbałtyckimi narodami dawnej Rzeczypospolitej. W cieniu dwóch krzywych wież mówili wówczas obok uczonych z Polski i Włoch – również R. Pavilionis, P. Rabikauskas, E. Ulcinajte, A. Tyla czy Nina Taylor. Doktoratem *honoris causa* uczczony

<sup>6</sup> R. M. Łuczyński, *Odnaleziony rękopis Mickiewicza*. „Wrocławski Tygodnik Kulturalny” 1978, nr 18, z 30 IV. — J. Odrowąż-Pieniążek, *Jan Paweł II na karcie „Manuscriptu Historii Polskiej Adama Mickiewicza” w Bibliotece bolońskiego Archigimnazjum*. W: *Miscellanea mickiewiczowskie*. „Blok-Notes Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza” nr 9 (1988).

<sup>7</sup> *Atti del Convegno Sobieskiano tenuto all'Università degli Studi di Udine 17–18 settembre 1983. Giovanni Sobieski e il terzo centenario della riscossa di Vienna. Una crociata o una svolta politica*. A cura di R. C. Lewański. „EstEuropa” t. 2 (1986).

<sup>8</sup> *Viaggiatori polacchi in Italia*. A cura di E. Kanceff e R. Lewański. Genève 1988.

<sup>9</sup> *Laudatio Bononiae. Atti del Convegno storico italo-polacco svoltosi dal 26 al 31 maggio 1988 in occasione del Nono Centenario dell' Alma Mater Studiorum*. A cura di R. C. Lewański. „Bollettino di Studi Italiani”. Numero speciale. Varsavia 1990.

został Czesław Miłosz, która to uroczystość zamknęła jubileuszowe obchody 900-lecia bolońskiej uczelni<sup>10</sup>.

Wierny był też Lewański tradycji barwy i broni owej formacji wojskowej, która go do Włoch przywiodła — Korpusu gen. Andersa, dla którego żołnierzy jeszcze w 1946 r. wydał w Bolonii wraz z Wechslerem skromny *Słownik polsko-włosko-angielski*. W roku 1985, w 40-lecie zakończenia działań wojennych i wyzwolenia miasta, przygotował obszerną antologię, w której zebrane zostały nie tylko dokumenty, wspomnienia i pamiętniki uczestników tego szlaku bojowego, ale również poezję, piosenki i grafika<sup>11</sup>.

Sławistyczne środowisko w Udine pożegnało w 1990 r. odchodzącego na emeryturę Profesora cennym tomem studiów, którego redaktorem był jeden z najbliższych współpracowników, Silvano De Fanti<sup>12</sup>, a w którym poza tekstami kolegów i przyjaciół z Polski i Włoch znajdziemy również prace kilku sławistów słoweńskich. Tom zawiera doprowadzoną do r. 1990 bibliografię prac Lewańskiego, sporządzoną przez redaktora owej książki pamiątkowej. Chcąc uzupełnić tę bibliografię przynajmniej o rzeczy najistotniejsze, wypadnie dodać, obok kolejnych rozpraw zamieszczonych w tomie „*Studia Italo-Polonica*”, opublikowany w „*Sobótce*” artykuł o włoskich tropach Sarmatów<sup>13</sup>, rozprawę w języku włoskim o polskich terminach przyrodniczych w dziełach Ulisesa Aldrovandiego, przyrodnika działającego w XVI-wiecznej Bolonii<sup>14</sup>, oraz niezwykle cenną rozprawę uzupełniającą w sposób istotny materiały wydane przez Henryka Barycza, a dotyczące polskich studentów na uniwersytecie w Padwie. Lewański dokonuje tu rekonstrukcji biblioteki Nacji Polskiej<sup>15</sup>. Na krótko przed śmiercią przypominał nam przez telefon, że zbliża się tysięczna rocznica śmierci św. Wojciecha oraz dwusetna rocznica urodzin Adama Mickiewicza. Jak zawsze, gotów był wziąć na swe barki współorganizację ewentualnych uroczystości — nie od parady był prezesem Akademii noszącej imię poety.

Odszedł od nas człowiek-instytucja, porównywany wśród Włochów — nieprzypadkowo — ze zmarłym o miesiąc wcześniej profesorem Bronisławem Bilińskim. W północnej Italii spełnił Lewański rolę propagatora kultury polskiej, zachowując w oczach tych, którzy go poznali, wyobrażenie o szlachetnym polskim patriocie, który na wygnaniu poświęca życie głoszeniu sławy i chwały swej odległej ojczyzny. Parę lat temu przytoczył Profesor w artykule o Europie polskiego noblisty (bliskiego mu nie tylko z racji wspólnych widoków nad

<sup>10</sup> *La via dell'ambra. Dal Baltico all' Alma Mater. Atti del Convegno italo-baltico svoltosi all' Università di Bologna dal 18 al 20 settembre 1991*. A cura di R. C. Lewański. Bologna 1994.

<sup>11</sup> *Il 2° Corpo d'Armata polacco in Romagna e a Bologna. I giorni della liberazione*. A cura di R. C. Lewański. Bologna 1985. Wersja polska: *Wyzwolenie Bolonii. Antologia tekstów historycznych i literackich*. Opracował R. K. Lewański. Bologna — Warszawa 1994.

<sup>12</sup> *Munera polonica et slavica. Riccardo C. Lewanski oblata*. S. De Fanti curante. Udine 1990.

<sup>13</sup> R. K. Lewański, *Na włoskich tropach podkawkaskich Sarmatów i nadwiślańskiego sarmatyzmu*. „*Sobótka*” 1992, nr 1/2.

<sup>14</sup> R. C. Lewański, *Ulisse Aldrovandi, lessicografo di lingue slave*. W zbiorze: *Saggi di linguistica e di letteratura in memoria di Paolo Zolli*. Padova 1991.

<sup>15</sup> R. K. Lewański, *Bibliotheca Nationis Polonae na Uniwersytecie Padewskim*. „*Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej*” 1995 i 1996. Pierwsza wersja rozprawy ukazała się we współpracy z G. Mantovanim kilka lat wcześniej, w studiach poświęconych dziejom uniwersytetu padewskiego: R. C. Lewański, G. Mantovani, *Bibliotheca Nationis Polonae. Libri e Donatori (sec. XVII—XVIII)*. „*Quaderni per la Storia dell' Università di Padova*” 1990.

Zatoką San Francisco) strofę, która staje się jakby wybranym sobie samemu epitafium:

W swoim wierszu *W malignie 1939*, który powstał w Warszawie w 1940 r., Miłosz pisze:

Pokój ludziom dobrej woli.  
Wszystkim, co prawdę ziemi poznać chcą.  
Aż, jak ziarno bywa od kąkolu,  
Od dobra będzie oddzielone zło. (I, 83)

Miłosz nie zapomniał nigdy maksymy: wierz, wątp i błądź<sup>16</sup>.

Dla piszącego te słowa, następcy na katedrze należącej kiedyś do Ryszarda Kazimierza Lewańskiego, dla ukształtowanego przez Profesora grona kolegów i współpracowników owe napisane w najczarniejszych chwilach wersy poety to obowiązujący legat.

*Andrzej Litwornia*

---

<sup>16</sup> R. K. Lewański, *Czesław Miłosz i jego Europa*. „Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza” 1993, s. 94.